

Daumantas Gruodis

DRONAI ŠIUOLAIKINIAME KONFLIKTE: EFEKTYVUMO VERTINIMAS

KARINĖS ĮRANGOS IR PRIEMONIŲ EVOLIUCIJA SPARTĖJA, TODĖL TURIME KEISTIS PATYS, T. Y. ADAPTUOTI SAVO MĄSTYMĄ, DRĄSOS IR JĖGOS SUPRATIMĄ, DERINTI ĮSTATYMUS IR KARINĘ TAKTIKĄ, KAD EFEKTYVIAI GALĖTUME IŠNAUDOTI SAVO ĮRANGĄ BEI JOS GALIMYBES. 2001 M. RUGSĖJO 11 D. ĮVYKIAI BUVO SMŪGIS Į JUNGTINIŲ AMERIKOS VALSTIJŲ (JAV) EPICENTRĄ. NUO TADA GINKLUOTI (IR NE TIK) NUOTOLINIŲ BŪDU VALDOMI ORLAIVIAI, DAR VADINAMI DRONAIŠ, VIS DAŽNIAU NAUDOJAMI KOVOJANT SU TERORIZMU VISAME PASAULYJE.

Pavyzdžiui, dronų smūgiai Pakistane 2004–2010 m. (intensyviausias kovos su teroristine organizacija „Al-Qaeda“ laikotarpis) išsaugo nuo 1 iki 128; Somalyje

2007–2017 m. – nuo 3 iki 19. Pasaulyje per pastaruosius 3 metus karinių dronų kūrimui ir vystymui skirtos lėšos išsaugo nuo 1,886 mlrd. iki 2,572 mlrd. JAV dolerių. Prognozuojama, kad tokioms bepilotėms skraidyklėms kurti 2020 m.

bus išleista 3,9 mlrd., o joms įsigyti – 7,261 mlrd. JAV dolerių. Akivaizdu, kad labai didelę reikšmę ateityje turės ne tik kariniai, bet ir civiliniai dronai, pastarųjų rinka šiuo metu tiesiog įkaičiusi. Prognozuojama, kad 2020 m. vien JAV bus 7 mln. komercinių bepiločių skraidyklių. Karas Rytų Ukrainoje nėra išimtis. Abi konfliktuojančios pusės be perstojo naudoja įvairiausių dronus. Pagrindinė jų užduotis – surasti ir identifikuoti artilerijos taikinius, be to, tai gali būti ir priemonė taikiniams naikinti. Tam tikslui naudojami nebūtinai kariniai, bet ir civiliniai perdirbti dronai, kurie gali nešti tam tikrą kiekį sprogmėnų ir juos numesti arba tiesiog būti „dronais savižudžiais“, kaip buvo Sirijoje. Ukrainos ginkluotosios pajėgos pabrėžia modernių bepiločių skraidyklių reikšmę šiuolaikiniame konflikte. Jų teigimu, be jų nebevyksta jokia ataka.

Taigi ši tema yra aktuali ir akademinėi bendruomenei. Mokslininkai dažniausiai diskutuoja apie kinetinį

efektą galinčius kurti dronus, todėl keliamas šių bepiločių skraidyklių etinis ir teisinis klausimas. Šiame straipsnyje pateikiamas dronų efektyvumo vertinimas pagal tris kriterijus: teisinį, finansinį ir civilių arba atsitiktinių aukų skaičių.

Teisiškumas

Akademinuose straipsniuose dažniausia keliamas klausimas, ar dronų atakos yra teisiškai pagrįstos, logiškai diktuoja kitą problemą: jei jos neteisėtos, kodėl vis dar vyksta?

Jungtinių oro operacijų, kurios yra standartizuotos NATO dokumentu AJP-3.3, pagrindinis principas yra teisėtumas. Jis apima teisės, moralės, politinius, diplomatinis ir etinius principus, kurie pagrindžia operaciją. Dokumentuose visi šie reikalavimai atrodo aiškūs, kol nereikia jų įgyvendinti praktiškai.

Pirma, ataka iš oro turi atitikti Jungtinių Tautų (JT) Chartiją ir jos 51 straipsnį: „Niekas šioje Chartijoje negali panaikinti teisės į asmeninę arba kolektyvinę savigyną, jeigu vykdoma ginkluota ataka prieš JT narę, kol Saugumo Taryba nesiima veiksmų užtikrinti tarptautinę taiką ir saugumą.“

Daug nesigilinant verta pabrėžti, kad ginkluoto užpuolimo atveju viskas remiasi į „prigimtine teisę į savigyną“. Tarptautinė teisė palieka daug laisvės interpretuojant teiginį „prigimtine teisę į savigyną“.

Antra, ginkluotojo konflikto atveju Tarptautinės humanitarinės teisės (THT) nuostata yra išlaikyti karinės būtinybės, proporcingumo ir humaniškumo principus naudojant karinę jėgą. Pirmas iššūkis laikantis THT nuostatų dronų atakų metu – labai atsakingas taikinio įvertinimas, ypač kai sunku rasti ribą tarp kovotojų teroristų ir civilių gyventojų. Prieš vykdam atakas iš oro paprastai labai daug žvalgybinių duomenų yra surenkama „ant žemės“, t. y. karinės ir nekarinės žvalgybos, dažniausiai dirbančios priedangoje. Tarptautinėje karinėje terminijoje tai vadinama *positive identification (PID)*. Tik tada, kai pranešamas *PID*, galima imtis kitų veiksmų (priimti sprendimą naudoti kinetinius veiksmus). Sudėtingiau yra kaip taikinius identifikuoti civilius asmenis, kurie nuolatos nevykdo kovinių veiksmų. Šis faktorius labai gerai išnauojamas teroristinių grupuočių, kurios puikiai išmano THT ir ją naudoja prieš sąjungininkų pajėgas. Dauguma dronų taikinių nedėvi uniformų ir tik dalį

laiko būna kombatantais: vieną dieną jie kovotojai, kitą – jau vaidina taikius civilius gyventojus. Taigi, remiantis THT, jie nėra kombatantai, bet jeigu yra įrodoma, kad jie dalyvavo koviniuose veiksmuose, jie taip pat nebėra civiliai. Tokios situacijos THT neapibrėžia, taigi ji nesiejama su šiuolaikiniais konfliktais.

Trečia, kas vyksta, jei yra manoma, kad tai nėra ginkluotasis konfliktas? Tokiu atveju paisoma tarptautinių žmogaus teisių (TŽT) reglamento. Lakoniškai pasakius, valstybės veikia kaip policija. TŽT lemia tai, kad kinetiniai dronų veiksmai galimi tik tada, kai nebėra kitų priemonių žmonėms, kurių gyvybei gresia pavojus, apsaugoti. Vadovaujamosi dviem kriterijais: būtinybės (nėra kitų nekarinių priemonių) ir proporcingumo (poreikis apsaugoti gyvybę). Tai pats sudėtingiausias atvejis, kuriuo būtų galima pagrįsti atakas. Galiausiai, atrodo, kad gana sudėtinga pagrįsti kinetinius veiksmus draugiškoje šalyje, bet yra palikta labai daug laisvės interpretacijoms, tai rodo JAV praktika šioje srityje. Dvišalis susitarimas gali būti vienas iš sprendimo būdų tada, kai pati šalis nesugeba užtikrinti tinkamos kovos su terorizmu savo viduje. JAV rado gana paprastą sprendimą: buvo deklaruota,

Karas Rytų Ukrainoje: Ukrainos ginkluotosios pajėgos pabrėžia modernių dronų reikšmę šiuolaikiniame konflikte. Jų teigimu, be šių bepiločių skraidyklių nebevyksta jokia ataka.

MQ-9 Reaper, dažniausiai naudojamas dronas JAV operacijose, kainuoja apie 16,1 mln. JAV dolerių, o naikintuvo F35 Lightning (žr. nuotrauką apačioje) kaina – apie 120 mln.

kad šalis yra ginkluotojo konflikto su teroristine organizacija „Al-Qaeda“, Talibanu ir kitais jų sekėjais, paskelbusiais karą Vakarų kultūrai, zonoje, o tai ir lemia ginkluotojo konflikto dalyvio statusą.

Taigi galima išskirti 4 pagrindinius teisėtumo kriterijus:

- ♦ JT Chartijos 51 straipsnis;
- ♦ jei vyksta ginkluotasis konfliktas, sprendimai priimami laikantis THT principų – karinio reikalingumo, proporcingumo, išskirtinumo ir humaniškumo;
- ♦ jei ginkluotojo konflikto nėra, vadovaujamosi TŽT reglamentu, sprendimo

vertinimo pagrindas yra būtinybė (nėra ne mirtinų priemonių) ir proporcingumas (būtina apsaugoti gyvybę);

- ♦ vietinės valdžios skatinimas ir bendradarbiavimas su ja.

Žmogiškieji ir finansiniai ištekliai

Visiems žinoma, kad karas arba bet koks karinis konfliktas reikalauja labai didelių išteklių – tiek piniginių, tiek žmogiškųjų, o visa tai gula ant mokesčių mokėtojų pečių. Tai, be abejo, nekelia visuomenės palaikymo didinti finansavimą karinėms reikmėms. Nuo

2009 m. JAV žvalgybiniais tikslais reguliariai naudoja dronus tokiose vietose kaip Pakistanas, Afganistanas ir Jemenas. Palyginti su kitomis priemonėmis, dronų sugebėjimas išbūti ore virš taikinių labai ilgai ir teikti detalią informaciją apie žmonių bei technikos judėjimą turi daug pranašumų. Dronų, priešingai nei pilotuojamų žvalgybinių orlaivių, skrydžio laiko neriboja žmogiškasis arba piloto resursas. Pavyzdžiui, dronas MQ-9 Reaper gali išbūti ore iki 14 val. pilnai pakrautas ginkluote ir sensoriais. RQ-1A/MQ-1 Predator gali išbūti ore iki 40 val. ir vykdyti žvalgybą iki 640 km spinduliu nuo pakilimo bazės. Palyginti su per šaltąjį karą naudotais žvalgybiniais orlaiviais, dronai gali skraidyti vienoje vietoje ir siusti duomenis į žemę tiesiogiai, t. y. jie veikia kaip labai gabūs, žemai skrendantys modernūs palydovai.

Dronų gebėjimas skristi labai toli ir ilgai sudaro buvimo visur ir visada įspūdį. Tokios priemonės sudaro sąlygas NATO kelti grėsmę arba užkardyti ją vienu metu gerokai didesnėje teritorijoje negu antžeminiai pajėgumai. Priešingai nei sausumos pajėgos oro pajėgumai nėra priklausyti vienoje vietoje, o jų buvimo mažos žymės suteikia galimybes veikti politiškai neapibrėžtomis sąlygomis.

Vienas pagrindinių dronų naudojimo privalumų yra išlaidų ir kainos efektyvumas. Pvz., dažniausiai JAV operacijose naudojamas dronas *MQ-9 Reaper* kainuoja apie 16,1 mln. JAV dolerių, o naikintuvo *F35 Lightning* kaina yra beveik 7 kartus didesnė – apie 120 mln. JAV dolerių. 2017 m. dronų programai Pentagono skirti apie 5 mlrd. JAV dolerių sudaro vos procentą šios įstaigos biudžeto.

Be abejo, negalima lyginti šių dviejų orlaivių kovinio efektyvumo ir galimybių, nes jų paskirtis visiškai skirtinga, bet preciziškai tiksliai taikinių naikinimui, kur reikalingas ilgas skrydžio laikas ir nuotolis, *MQ-9* gali būti naudojamas daug efektyviau. Ir tai yra visiškai paprastas skaičiavimas, neįtraukiant priežiūros, personalo rengimo, išlaikymo ir t. t.

Vienas didžiausių ir pagrindinių kriterijų yra žmoniškųjų resursų tausojimas. Paruošti operaciniame rajone gebantį vykdyti užduotis oro pajėgų pilotą dažniausiai užtrunka 2 metus, o kovinių dronų pilotą – tik 9 mėnesius, t. y. 2,6 karto trumpiau, ir, be abejo, atsieina daug pigiau. Be to, drono piloto klaidos skrydžio metu pasekmė yra viso labo tik

prarasta pati skraidyklė, bet ne piloto gyvybė. JAV dronai paleidžiami iš draugiškų šalių ir palydovais valdomi iš žemyninės JAV dalies. Taigi šitaip taupomi ištekliai, svarbiausia, nerizikuojama karių gyvybėmis dislokuojant juos karštuosiuose pasaulio taškuose, kur jie galėtų susidurti su tiesioginės ugnies, minų, savadarbių improvizuotų užtaisų, savizudžių ir kitomis grėsmėmis.

Naikintuvų skrydžių laikas tiesiogiai priklauso nuo galimybės ore papildyti degalų, todėl šių orlaivių operacijos dar brangiau atsieina. Kai būtinas nuolatinis dengimas iš viršaus ir slaptumas, dronai – geriausias pasirinkimas.

Dar vienas didelis dronų privalumas – galimybė atlikti daug užduočių vienu metu su tuo pačiu orlaiviu. Nors bepiločių skraidyklių pagrindinė užduotis yra rinkti žvalgybinę informaciją, tačiau tuo pačiu metu jie gali vykdyti kinetinius veiksmus, remti paieškos ir gelbėjimo operacijas, vykdyti signalų žvalgybą, veikti kaip radijo ryšio retransliatoriai.

Kaip jau minėta, pagrindinė dronų užduotis yra rinkti visokeriopą žvalgybinę informaciją ir šiuo metu tai traktuojama kaip kritinė priemonė kariuomenės operacijoms. Sėkmingas bepiločių

skraidyklių indėlis į jungtinių žvalgybinių ciklą sumažina abejones priimant sprendimus ir padidina gebėjimą gauti bei išlaikyti informacijos pirmenybę, o tai suteikia daug lankstumo, sustiprina efektyvumą, sutrumpina reagavimo laiką ir padidina pajėgų saugumą.

Vertinant kainos ir žmoniškųjų resursų efektyvumą, dronai pranašesni yra dėl:

- ♦ mažesnės kainos;
- ♦ personalo trumpesnio ir pigesnio mokymo;
- ♦ rizikos, kad pilotas bus numuštas prieš oro gynybos, nebuvimo;
- ♦ daugiafunkciškumo;
- ♦ ilgo ir santykinai pigaus skrydžio laiko;
- ♦ mažesnio pajėgų kiekio (angl. *footprint*) priešiškoje teritorijoje.

Civilių aukos

Buvęs JAV Prezidentas Barackas Obama pripažino, kad dronų smūgių metu (kaip ir per kitas atakas iš oro) civilių aukos yra neišvengiamos, tačiau pareiškė, kad pranešimai apie didelį civilių aukų skaičių yra išpūsti. Atsižvelgdama į etikos kanonus B. Obamos

administracija teigė, kad dronų atakos yra humaniškos, nes civilių aukų kiekis yra santykinai mažas. Ir su šiuo teiginiu būtų galima sutikti.

JAV administracija pritaikė paprastą proporcingumo skaičiavimo metodą, didžiausią dėmesį skirdama žuvusių per dronų atakas žmonių skaičiui. Vašingtonas atkakliai tvirtina, kad dronų atakos nepažeidžia proporcingumo principo, nes žuvusiųjų per bepiločių skraidyklių atakas skaičius yra santykinai mažas, toks santykis yra priimtinas. Svarbus turėtų būti ir faktas, kad užkertant kelią katastrofiškoms teroristinėms atakoms, civilių aukos yra neišvengiamos, bet iki šiol nėra žinoma, kiek iš tų aukų tikrai buvo civiliai, o kiek iš jų buvo tiesiogiai arba netiesiogiai susiję su terorizmu. Santykis su „taikiniu“ gali būti labiau ideologinis arba politinis ryšys su terorizmu, nebūtinai tiesioginė materialinė parama. 1 lentelėje pateikiamas per pastaruosius 3 m. vykusių atakų iš oro civilių aukų apibendrintas skaičius.

RQ-1A/MQ-1 Predator gali išbūti ore iki 40 valandų ir vykdyti žvalgybą iki 640 km spinduliu nuo pakilimo bazės.

1 lentelė. Civilių aukų per pastaruosius 3 m. kiekis

	2015 m. atakos	Žuvo civilių	2016 m. atakos	Žuvo civilių	2017 m. atakos	Žuvo civilių	Iš viso atakų	Iš viso žuvo civilių	Per vieną ataką žuvo civilių
Afganistanas	236	60	1071	64	2570	3	3877	127	0,03
Pakistanas	13	2	3	1	5	0	21	3	0,14
Jemenas	21	1	37	0	116	3	174	4	0,02

Šaltinis: *The Bureau of Investigative Journalism*

Iš 1 lentelės matyti, kad visų oro atakų ir civilių aukų skaičių santykis yra labai mažas. Be to, reikia pažymėti, kad dauguma tų aukų gali būti ideologiškai ar kitaip susiję, taip pat tai gali būti asmenys, remiantys „taikinius“.

Iš 2 lentelės matyti, kad civilių aukų nušimtis yra palyginti mažas. Reikia

pažymėti, kad per seniau vykusius konfliktus, kai nebuvo naudojami dronai bei tikslaus nutaikymo amunicija, civilių aukų kiekis vidutiniškai siekdavo apie 50 procentų.

Be abejo, B. Obamos administracijos civilių aukų skaičiavimas nepateisina jokio karinio konflikto, bet turėtume

sutikti, kad atakų iš dronų metu minėtas proporcingumo principas išlaikomas gerokai labiau, palyginti su kita ginkluote, naudojama per ginkluotuosius konfliktus.

Dėl savo plačių galimybių dronai gali būti svarbūs siekiant suvaldyti humanitarines krizes. Jie gali būti naudojami stebint regionus (pvz., Sirijos civilinis karas), kur žmogaus teisių stebėtojams yra nesaugu būti arba jų iš viso neišleidiama.

Per pastarąjį dešimtmetį išaugo ilgojo nuotolio dronų panaudojimo tiek per oro atakas, tiek per operacijas taikantis į teroristines grupuotes skaičius.

Tiriamosios žurnalistikos biuras suskaičiavo dronų atakas iš oro. Iš 3 lentelės aiškiai matyti, kad bepiločių skraidyklių atakų skaičius auga. Tą

2 lentelė. Visų nukautųjų ir žuvusių civilių aukų per pastaruosius 3 m. kiekis ir civilių aukų nušimtis

	Nukauta 2015 m.	Žuvo civilių	Nukauta 2016 m.	Žuvo civilių	Nukauta 2017 m.	Žuvo civilių	Iš viso nukauta	Iš viso žuvo civilių	Civilių aukos (proc.)
Afganistanas	1434	60	1601	64	1143	3	4178	127	3
Pakistanas	85	2	12	1	22	0	119	3	2,5
Jemenas	103	1	209	0	158	3	470	4	0,85

Šaltinis: *The Bureau of Investigative Journalism*

3 lentelė. Dronų atakos iš oro per pastaruosius 2 metus

	Atakos iš oro 2016 m.	Atakos iš oro 2017 m.
Afganistanas	1071	2570
Pakistanas	3	5
Jemenas	37	116

Šaltinis: *The Bureau of Investigative Journalism*

lemia dronų panaudojimo efektyvumas. Stebėdamos šią tendenciją vis daugiau šalių ir vis dažniau naudoja bepilotės skraidykles, tai menkina JAV, kaip dominuojančios valstybės šioje srityje, pozicijas pasaulyje. Kyla abejonių ir nerimo, ar priešiška nusiteikusios šalys nepradės naudoti dronų slapta, nepaisydamos teisinių reguliavimų, prieš asmenis, kurie nėra aiškiai identifikuoti kaip kombatantai vykstant konfliktams, šitaip keldamos grėsmę šalių suverenetui ir teisei viršenybei.

Tikrasis psichologinis efektas, kurį sukuria dronų antskrydžiai, gali skirtis nuo vietovės ir socialinės žmonių klasės toje vietovėje išpūdzio. Žmonės, gyvenantys vietovėse, kur vietinė valdžia labai silpna arba ji iš viso neegzistuoja, į dronų operacijas reaguoja jautriau. Netgi tai turint omenyje, bepiločių skraidyklių antskrydžiai gali sukelti tiek teigiamą, tiek neigiamą efektą. Viena vertus, žmonėms, gyvenantiems nuolatinių antskrydžių zonoje, tai gali tapti savotiška konstanta ar priminimu, kad jie nuolatos yra stebimi svetimos valstybės ir gali būti atakuoti. Kita vertus, vietinei valdžiai nesirūpinant savo gyventojų saugumu (dažniausia ji ir nenori to daryti), šie žmonės gali jausti, kad jais vis tik kažkas rūpinasi.

Ar etiška ir legalu slėpti ginklus bei amuniciją humanitariniuose konvojuose? Ar etiška organizuoti sprogdimus ir kitus išpuolius mokyklose arba

liktams, karinė vadovybė ir politikai turėtų daugiau dėmesio skirti tikslaus nutaikymo ginkluotei, labiau remtis strateginės komunikacijos priemonėmis ir efektyviausiais ginklais – dronais. Jei tik yra politinė valia, tokios operacijos gali būti teisiškai pagrįstos, rentabilios, juolab kad ateityje, vystantis technologijoms, jos vis mažiau kainuos, be to, tai yra galimybė iki minimumo sumažinti aukų skaičių. Dauguma karinių konflik-

mečetėse? Jeigu tai yra etiška nekombatantamas, kodėl priešingos taisyklės taikomos NATO? Dar labai daug tokių ir panašių klausimų gali būti keliami. Vakarų visuomenė labai trokšta žaidimo pagal taisykles. Bet realybė yra tokia, kad kilus ginkluotajam konfliktui, minėta viltis kažin ar įmanoma, ypač kai kuri nors pusė iš viso nesilaiko jokių taisyklių. Vykstant hibridiniams konf-

tų buvo laimėta vadų, kurie suvokė, kad praeitis nebeprisikartos.

Įsivaizduokite netolimą ateitį, kai visi žmonės turės dronus. Tiesą sakant, mes jau dabar tokiame pasaulyje gyvename. ■

Parengta bendradarbiaujant su Lietuvos kariuomenės Specialiųjų operacijų pajėgų Mokymo ir kovinės paramos centru

